

Marijan Britovšek

O ZGODOVINI NASTANKA KOMUNISTIČNEGA MANIFESTA*

Predzgodovina Komunističnega manifesta je tesno povezana z nastajanjem in oblikovanjem znanstvenega socializma in z delavskim gibanjem. Pri izdelavi taktičnih načel delavskega gibanja sta se Marx in Engels opirala na izkušnje proletarskega gibanja v naprednih deželah, hkrati pa sta se spopadala tudi s političnimi pogledi tedaj prevladujočega utopičnega socializma in komunizma ter z iluzijami malomeščanske demokracije.

Prva velika množična samostojna gibanja delavcev, ne le v Nemčiji, ampak tudi v Franciji in deloma v Angliji, so imela elementaren značaj. Delavci so se borili za neposredne ekonomske cilje. Delavski razred na tej razvojni stopnji je sodeloval v političnem boju z meščanskimi in malomeščanskimi gibanji. Pozitivna stran tega boja je bila, da so se delavci seznanili s prakso političnega boja in se pričeli zavedati lastnih interesov.

Maloštevilni napredni delavci v Franciji, ki so se združevali v tajnih organizacijah, so bili pod vplivom utopičnih socialističnih idej. Značilno za utopični socializem in deloma tudi za utopični komunizem je bilo, da jima je bil ekonomski boj širokih delavskih množic tuj in sta ga zavračala. Obsojala sta celo politični boj za osvojitve oblasti. Politični preobrat sta večinoma identificirala z nasilnimi revolucijami in s krvavimi boji. Utopisti so bili mnenja, da politični preobrati niso potrebni, oziroma da so celo škodljivi. Kot sredstvo za uresničenje svojih naukov so priporočali pojasnjevanje in propagando. Idejam utopičnega komunizma so bili nasprotni nazori utopičnega komunizma, ki jih je širil Blanqui. V njegovem nauku so se pokazale v pozitivnem smislu francoske revolucionarne tradicije. Velika zasluga blanquistov je vsekakor bila, da so opozorili na nujnost političnega boja za revolucionarno osvojitve oblasti. Toda blanquisti v revoluciji niso videli viška razrednega boja, temveč le nasilen akt majhne skupine odločnih revolucionarjev. Vse svoje moči so zato usmerili v neposredno pripravo upora. Revolucionarna oblast naj ne bi takoj izvedla nobenih socialističnih ukrepov. Bili naj bi rezultat avtomatičnega razvoja in prosvetljevanja šele po prevzemu oblasti. Poraz blanquističnega upora v maju 1839 v Parizu je omogočil, da se je v francoskih delavskih krogih ponovno razširil tako imenovani miroljubni komunizem Cabeta.

* Referat na posvetovanju ob stoletnici prevoda Komunističnega manifesta v srbsčino, ki je bil v Pančevu 4. in 5. oktobra 1971.

Široki sloji delavcev, ki so se instiktivno nagibali k političnemu revolucionarnemu boju in se niso vključili v tajna zarotniška društva, so prišli pod vpliv socialnih demokratov, ki niso zavračali političnega boja in so v svoj politični demokratični program vključevali tudi vrsto socialnih zahtev.

V Angliji, kjer se je proti koncu tridesetih let XIX. stoletja industrijski preobrat bližal koncu, je čartistično gibanje preraslo v množično politično gibanje. Čartisti so videli v političnem boju množic za državno oblast pogoj za uresničenje socialističnih zahtev, o katerih pa so imeli zelo nejasne pojme. Čartistično gibanje je kljub šibkosti v teoretičnem pogledu pritegnilo pozornost Marxa in Engelsa. Na osnovi že dokaj razvitih razrednih nasprotij med proletariatom in buržoazijo v Angliji sta lahko zasledovala in posploševala prve praktične izkušnje milijonskega delavskega gibanja, ki je dobivalo vse bolj proletarski značaj. V Angliji se je konkretno postavljalo vprašanje politike delavskega razreda, njegove strategije in taktike. Pri tem ni šlo le za vprašanja boja za socializem, ampak tudi za demokratični boj na splošno.

V Angliji se razredni boj ni reduciral izključno na protislovja med proletariatom in buržoazijo. V političnem boju so bile pomembnejše zahteve po odpravi fevdalnih preostankov in nasprotja med industrijsko buržoazijo in veleposestniki. Liberalna buržoazija je hotela odvrniti delavce od demokratičnih zahtev po volilni pravici in jih zaplesti v svojo agitacijo proti žitnim carinam, ki so jih vodili proti zemljiški gospodi. Konservativci pa so skušali s socialnimi dokaznimi razlogi ribariti v kalnem in so šli v svoji demagogiji celo tako daleč, da so zahtevali splošno volilno pravico. Čartisti so v takem položaju postavili v ospredje svojih zahtev boj za demokratično volilno pravico.

Medtem je v Parizu leta 1836 nastala Zveza pravičnih, ki se je krepila iz leta v leto. Prav v tej organizaciji je Marxu in Engelsu uspelo povezati delavsko gibanje z znanstvenim socializmom. V organizaciji so bile vse od njene ustanovitve žive demokratične republikanske ideje, kakršne so prevladovala v nemški malomeščanski opoziciji po letu 1830. Zveza pravičnih se je razvijala po vzoru in pod vplivom francoskih republikanskih društev v Parizu.¹ Ker je bila povezana s francoskim delavskim gibanjem, so se vanjo vrinile tudi ideje francoskega utopičnega socializma in komunizma. Posebno velik vpliv na politične poglede zveze so imeli stiki organizacije z Družbo letnih časov. Povezanost Zveze pravičnih z blanquistično organizacijo je pri članih zveze utrjevala na eni strani elementarno revolucionarno prepričanje, na drugi pa močno nagnjenje k sektaštvu.

V vodstvu pariške centralne uprave Zveze pravičnih so bili: nekdanji študentovski voditelj Karl Schapper, ki se izučil za stavca, krojač Georg Weissenbach, hamburški mizarski pomočnik Karl Hoffmann in literat dr. German

¹ Ustanovni dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847 v izdaji Andréasa Berta, Ljubljana 1970, str. 15–17. Po navedbah Andréasa Berta kažejo pravila Zveze (iz leta 1838) v primerjavi s prejšnjimi (iz leta 1836) različno hotenje po demokratizaciji organizacije, kolikor je bilo to v tajni organizaciji sploh izvedljivo. Organizacijska struktura Zveze je bila takale: Osnovna celica zveze je bila občina z najmanj petimi in največ desetimi člani, ki sta jo vodila izvoljeni predsednik in izvoljeni pomočnik (blagajnik). Pet do deset občin se je združevalo v okrožje, ki ga je vodilo okrožno predsedstvo, sestavljeno iz predsednikov občin. Centralno upravo zveze so volila okrožna predsedstva v kraju, kjer je bil sedež zveze. Vsako leto v maju so bile volitve vseh vodstev. Volivci so lahko svoje odposlance odpoklicali ob vsakem času. Člani so smeli dajati kakršne koli predloge, tudi glede spremembe pravil. Predloge je bilo treba pošiljati centralni upravi, ki jih je nato izročala v razpravo celotni zvezi. Občina je sprejemala nove člane le soglasno, izključevala pa je člane lahko z dvotretjinsko večino; izključitev je moralo potrditi še okrožno predsedstvo.

Mäurer. Od leta 1838 dalje je bil član centralne uprave tudi krojač Wilhelm Weitling, ki je še istega leta sestavil programsko listino Zveze Die Menschheit, wie sie ist und wie sein sollte.²

Naloga članov Zveze pravičnih je bila, da so ustanavljali delavska društva in v njih iskali ljudi, primerne za članstvo v tajni organizaciji. Močna udeležba potujočih rokodelskih pomočnikov v dejavnosti zveze je povzročila, da so nastajale občine v raznih krajih, kjer so delovale nekaj časa, propadle in kasneje spet zaživele, kakor so se pač priseljevali ali odseljevali v zvezi včlanjeni rokodelski pomočniki. Samo v velikih središčih zveze — v Parizu in Londonu in kasneje tudi v Ženevi — so občine stalno politično delovale, pri čemer so se obvezno naslanjale na tamkajšnja delavska društva.³

Pariška organizacija Zveze pravičnih je kljub aretacijam nekaterih vodilnih članov, na primer Karla Schapperja zaradi sodelovanja v ponesrečenem neobabuvističnem puču, skoraj neokrnjeno delovala pod vodstvom Weitlinga.⁴

Spremembe v vodstvu pariške uprave zveze so po aretacijah spomladi 1839 vplivale na preusmeritev občin v Angliji, Franciji in Švici, kjer so obstajale močne organizacije. Francoske občine so bile pod vplivom socialističnih nauk Fouriera in Saint Simona in neobabuvističnega delavskega komunizma, ki ga je obiskoval Blanqui. Odkar je vodstvo zveze prevzel Ewerbeck, so se pariške občine zavzemale za utopični komunizem Étiennea Cabeta.

V Švici je Weitling razvil zelo uspešno agitacijo za zvezo pravičnih v sodelovanju z danskim krznarskim pomočnikom Nielsom Lorenzom Petersenom, usnjarskim pomočnikom Simonom Schmidtom in drugimi. Weitlingov rokodelski komunizem in splošno zaostajanje razvoja industrije v Švici in Franciji sta v obeh deželah otežkočala hitrejšo oblikovanje novega komunističnega programa.

V Londonu se je Zveza pravičnih razvijala v bolj ugodnih ekonomskih in političnih razmerah. Rokodelski pomočniki so tu lažje dojeli bodočo vlogo proletariata in plodno posegli v razpravo o komunističnem programu. Njihovo delo je omogočala svoboda združevanja in zborovanja. Prihajali so v stik s številnimi delavci in rokodelci iz različnih evropskih dežel, ki so se zatekli v Anglijo kot politični begunci in so pripadali najrazličnejšim strujam.

Pomembno vlogo pri zbiranju članstva Zveze pravičnih je imelo v Londonu nemško Izobraževalno društvo za delavce. V londonskem okolju so bile meje med javnim društvom in tajno zvezo veliko manj izrazite kot na kontinentu. Londonski člani zveze so bili v tesnih stikih z ovenisti in njihovim listom The New Moral World ter s francoskimi begunskimi organizacijami.

Po izgonu iz Švice leta 1844 je Weitling po ovinkih (nekaj dni je prebil v Hamburgu) prispel avgusta 1844 v London, kjer so mu septembra priredili svečan sprejem. Weitling je tedaj užival med člani zveze veliko avtoriteto, ki

² Štiri leta kasneje je Weitling objavil v Švici svojo glavno delo Garantien der Harmonie und Freiheit. Marx je to delo označil kot »briljantni nastop« nemških delavcev. Weitlingovo organizacijsko, propagandistično in literarno delo se je končalo z dosmrtnim izgnanstvom iz Švice, potem ko je napisal še novo knjigo v duhu krščanskega komunizma pod naslovom Das Evangelium eines armen Sünders. Knjigo je sodna oblast zaplenila, Weitlinga pa so obsodili na polletno zaporno kazen in nato izgnali iz Švice in Nemčije.

³ Ustanovni dokumenti Zveze komunistov stran 19.

⁴ Ko je leta 1841 Weitling odšel v Švico, so pariške organizacije in centralno upravo Zveze pravičnih vodili: Weissenbach, Hoffmann, Mäurer, čevljar Heinrich Bauer in drugi. Leta 1842 se jim je pridružil dr. Hermann Ewerbeck, zdravnik iz Gdanska, medtem ko je Bauer odšel v London. Tja je prišel iz Pariza tudi Schapper in skupaj z urarjem Josephom Mollom so se lotili organiziranja delavcev.

jo je krepila njegova živa propagandna dejavnost v Švici ter izgon iz Švice in Nemčije. Pričakovati je bilo, da bo Weitling zavzel tudi v Londonu v zvezi vodilno mesto. Obravnave v zvezi o vsebini, ciljih in uresničenju komunizma, ki so trajale v Londonu vse leto 1845 pa kažejo, da so bili duhovni voditelji londonskih občin v tem času Schapper, H. Bauer, Karl Pfänder in A. Lehmann. Prav iz teh obravnjav lahko razberemo, kako daleč je prišel ideološki in politični proces v zvezi v času, ko sta Marx in Engels začela tesneje in bolj sistematično oblikovati svoje dotlej le rahle vezi z Zvezo pravičnih.

V programskih obravnjavah, v katerih je skušal tudi Weitling uveljaviti svoje poglede, so se pokazale velike razlike med njim in londonskimi člani Zveze pravičnih.⁵ Vodilni londonski komunisti (Schapper, Bauer, Moll) so bolj ali manj odločno zavračali nasilno revolucijo in v razpravah obravnavali le splošna načela. Oba tabora sta imela pred očmi bolj ali manj konkretne naloge, osredotočene na nemške razmere. Weitlingova stališča v obravnavi so bila znatno šibkejša od stališč oponentov, ki so se s svojimi nazori vse bolj približevali marksizmu. Weitling je nedvomno napravil znaten korak naprej od blanquistične pučistične taktike, ko je revolucijo dojel kot vstajo deklasiranih množic in v njej videl odločilen vzvod za družbeni napredek. Weitlinga je v obravnjavah podpiral vestfalski socialist Kriege, ki je bil pod močnim vplivom nazorov tako imenovanih pravih socialistov.

Vendar pa Weitling sploh ni razumel družbeno-razvojnih procesov in vloge razrednega boja. Revolucijo je dojel abstraktno, povsem utopično. Njegova koncepcija je bila pseudorevolucionarna ter močno pobarvana z anarhizmom in je v nemških razmerah pomenila lahko le pustolovščino. Weitling je trdil, da je človeštvo vedno zrelo za komunizem. Pod zrelostjo pa ni razumel jasne razredne zavesti modernega proletariata, ampak bolj elementarni revolucionarni instinkt delovnih in izkoriščevalskih množic.

Londonske obravnave so obračunale z Weitlingovim vodstvom v Zvezi pravičnih. Iz njih razberemo, da Weitling ni mogel več zadovoljiti teoretičnih zahtev članov londonske Zveze pravičnih. Že proti koncu leta 1845 se je ideološki spor tako zaostрил, da je Weitling v januarju 1846 sklenil zapustiti London in se v Bruslju priključiti Marxovemu in Engelsovemu krogu.⁶ Tudi londonsko vodstvo Zveze pravičnih, razočarano nad Weitlingovimi nauki, se je nato obrnilo na skupino nemških komunistov, ki so se v Bruslju zbirali okrog Marxa in Engelsa. Do prvih osebnih stikov med bruseljsko skupino in vodilnimi člani Zveze pravičnih v Londonu je prišlo že prej, toda vpliv Marxa in Engelsa na Zvezo se je okrepil, kot kažejo novejšje raziskave, šele od poletja 1845 naprej. Mladi Engels je med svojim prvim bivanjem v Angliji (od konca leta 1842 do začetka 1844) obiskal nemško Izobraževalno društvo v Londonu ter se seznanil z Bauerjem, Mollom in Schapperjem — »s prvimi revolucionarnimi proletarci, ki jih je kdaj videl«. Ti »trije pravi možje« so napravili na Engelsa mogočen vtis. Toda srečanje takrat ni imelo neposrednih posledic. Prav tako

⁵ Glej Nettlau M., *Londoner deutsche kommunistische Diskussionen* (dalje navajam Nettlau, *Diskussionen*); Grünberg C., *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* X, Leipzig 1922, str. 362–391. Protokole so vodili zelo sumarno in fragmentarno. Nettlau jih je podal v izvlečkih. Primerjaj tudi Engelberg E., *Einiges über den historisch-politischen Charakter des Bundes der Gerechten*; *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Leipzig* 1951.

⁶ Nettlau, *Diskussionen*, str. 385–386. Iz protokolov razberemo, da se je Weitling vzdružel obravnava od novembra 1845. Zadnjič je nastopil v razpravi 7. novembra 1945. Kandel' E. P., *Marks i Engels-organizatory Sojuza kommunistov. Iz istorii bor'by za sozdanie revoliucionnoj partii proletariata. Moskva 1953* (dalje navajam Kandel' *Organizatory Sojuza kommunistov*), stran 81

niso dali vidnejših rezultatov stiki Marxa in Engelsa s pariškimi člani zveze v letih 1844 in 1845. Marx je takrat stanoval v Parizu v isti hiši kot Mäurer. Marx in Engels sta se večkrat sestala z Ewerbeckom in se udeleževala tudi nedeljskih javnih zborovanj nemških komunistov pred Barrière du trône.⁷

V tem obdobju sta Marx in Engels položila temelje znanstvenega socializma. Razvila sta prve teoretične osnove v tesni povezanosti s svojo praktično dejavnostjo in s sodobnimi političnimi dogodki. V štiridesetih letih XIX. stoletja je v svetu vse bolj dozorevala revolucija, zato je bila Marxova pozornost usmerjena predvsem k preučevanju politike delavskega razreda. Že spomladi leta 1845 sta Marx in Engels v glavnih potezah izoblikovala materialistično zgodovinsko teorijo.⁸ Svoje nazore sta nato še izpopolnila v najrazličnejših smereh.⁹ Rezultat njunega skupnega dela je bila Nemška ideologija.¹⁰ S tem delom sta položila dobro utemeljena izhodišča za nadaljnjo teoretično, predvsem pa praktično politično dejavnost. Njuno spoznanje o materialnih osnovah zgodovinskega razvoja ju ni vodilo v ekonomski fatalizem. Očuvala sta dragoceno dediščino revolucionarnega demokratizma in nenehno poudarjala veliko revolucionarno vlogo množic v zgodovinskem razvoju. Že proti koncu leta 1843 je Marx opozoril, da postane teorija materialna sila, čim zajame množice. Toda Marxu in Engelsu ni šlo le za zgodovinsko aktivno vlogo množic na splošno, ampak sta predvsem hotela jasno nakazati zgodovinsko vlogo proletariata kot ustvarjalca socialistične družbe. Zato sta svoje delo osredotočila na ugotavljanje kvalitativnih razlik med proletariatom in drugimi zatiranimi množicami, pri čemer sta upoštevala objektivne materialne razvojne okoliščine kapitalistične družbe. Nista se pustila zavesti dejstvu, da je veliki množici delavcev tedaj še povsem manjkala socialistična zavest. Pomembno vlogo pri oblikovanju njune teorije so imela spoznanja, ki sta jih črpala iz študija razvitejših kapitalističnih odnosov v Angliji. Engels je izčrpno obravnaval razvoj in pomen industrijskega prevrata v Angliji in proletariat označil kot značilen produkt tega prevrata.

Medtem ko so hoteli blanquisti s svojo pučistično taktiko preskočiti pomanjkljivo zavest množic in so utopični socialisti ter deloma utopični komunisti skušali ustvariti to zavest s povsem propagandnimi sredstvi, sta Marx in Engels opozorila na odločilno vlogo, ki jo ima praksa razrednega boja za izoblikovanje razredne zavesti. Pri tem sta se sklicevala na izkušnje angleškega delavskega gibanja. Toda Engels se je zavedal, da je socialistična zavest čartistov šibka. Bil je mnenja, da čartizem ne more postati splošno dobro delavskega razreda. Engels je videl glavno nalogo socialistov v tem, da se amalgamirajo z delavskim razredom, da vanj vnesejo socialistično zavest. Če je Engels označil amalgamiranje socializma s čartizmom kot reprodukcijo francoskega komunizma po angleško, je bilo to hkrati opozorilo, da proletarskemu utopičnemu komunizmu v Franciji manjka množični značaj čartističnega gibanja, čeprav so francoski komunisti-utopisti s svojimi revolucionarnimi stališči prekašali angleške

⁷ Ustanovni dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847, stran 25.

⁸ Primerjaj Engels F., Prispevek k zgodovini Zveze komunistov, K. Marx-F. Engels, Izbrana dela II. Ljubljana 1951, stran 435; glej tudi Marx K., Predgovor »H kritiki politične ekonomije«, K. Marx-F. Engels, Izbrana dela I. Ljubljana 1951, str. 456-457.

⁹ Engels, Prispevek k zgodovini Zveze komunistov, stran 535.

¹⁰ O izdajah Nemške ideologije v letih 1895-1932 glej Bagaturija G. A., K istorii napisanija, opublikovanija i issledovanija »Nemeckoj ideologii« Marksa i Engelsa. Moskva 1959, str. 48-85; Bert A., Neue Daten zur Deutschen Ideologie. Mit einem unbekanntem Brief von Karl Marx und anderen Dokumenten. Archiv für Sozialgeschichte VIII, Hannover 1968, str. 9-151.

socialiste. Pri izdelavi svojega novega svetovnega nazora sta se Marx in Engels opirala predvsem na francoski socializem v povezanosti s francoskimi revolucionarnimi nauki na splošno. Visoko sta cenila utopično komunistično smer v Franciji, ki se je skušala nasloniti na tradicije francoskega ljudstva. Če sta v revoluciji videla gonilno silo v zgodovini, je bilo to njuno prepričanje, glede na veliko vlogo, ki sta jo pripisovala množicam, nezdružljivo s kakršnimi-koli pučističnimi pustolovščinami.

Že v avgustu 1844 je Marx v pariškem časopisu Vorwärts zapisal: »Vsaka revolucija ukinja staro družbo; toliko je socialna. Vsaka revolucija ruši staro oblast; toliko je politična.« S poudarjanjem primata družbenih odnosov nasproti političnim je bilo premagano abstraktno shematično postavljanje pojmov »politično« in »socialno« enega proti drugemu, kar je pri vseh utopičnih socialistih vodilo do zavračanja političnega boja.

Marx in Engels nista nastopila proti abstinenci političnega boja, ki so jo zagovarjali utopisti, ampak sta znanstveno utemeljila teorijo o diktaturi proletariata. Pri tem sta se odločno zavarovala pred anarhizmom, ki je hotelo omejiti revolucionarno akcijo na uničenje stare države na splošno. Razkrila sta tudi omejenost blanquizma, ki ni hotel razumeti političnega gospostva kot razrednega gospostva. Pri oblikovanju glavnih spoznanj o bistvu, vlogi in nalogah delavskega razreda sta se Marx in Engels opirala predvsem na izkušnje, ki so jih posredovali bolj razviti družbeni odnosi v Angliji in Franciji, vendar nista zapostavljala tudi drugih dežel. Nemajhno vlogo pri formiranju znanstvenega socializma je imela Nemčija s svojo posebno zgodovinsko situacijo.

V procesu utemeljevanja ideologije delavskega razreda se je Marx osamosvojil od meščanske ideologije in opredelil načelno stališče in vlogo delavskega razreda tudi v Nemčiji. Proletariat v Nemčiji se je šele začel oblikovati in ni bil sposoben prevzeti namesto buržoazije vodilne vloge v protifevdalnem boju. Vstaja šlezjskih tkalcev je dala Marxu povod za odločilni obračun z meščanskim radikalizmom Rugeja, ki je skušal omalovaževati vstajo šlezjskih tkalcev in delavsko gibanje na splošno.

Prva dolžnost Marxa in Engelsa je bila, da svoje poglede znanstveno utemeljita in jih posredujeja čim širšemu krogu. Prizadevala sta si propagirati svoja revolucionarna dognanja in združiti različne socialistične struje. Kot organizacijski vzvod za uredničenje te naloge sta osnovala v začetku leta 1846 v Bruslju Komunistični dopisni komite, v katerem sta skušala povezati vse klice socialističnega gibanja. Oprta na Komunistični dopisni komite sta začela široko zasnovan, vsestransko ideološki in politični boj proti različnim utopičnim in malomeščanskim strujam, ki so tedaj prevladovale v socialističnem gibanju, pri čemer sta se podrobno ukvarjala tudi z vprašanjem politike delavskega gibanja. S pomočjo Komunističnega dopisnega komiteja sta vnesla osnovne ideje znanstvenega socializma v osrednjo organizacijo Zveze pravičnih in pripomogla do zmage svojih idej v Zvezi komunistov.

Oktober 1846 je Engels takole označil politični program Komunističnega dopisnega komiteja: 1. Uveljaviti koristi proletariata proti koristim buržoazije; 2. Doseči omenjeni namen z odpravo zasebne lastnine in uvedbo imovinske skupnosti namesto nje; 3. Ne priznavati nobenega drugega sredstva za uredničenje teh ciljev kot nasilno, demokratično revolucijo. Poglavitni cilj komiteja je bil, da poveže nemške socialiste s francoskimi in angleškimi socialisti, da sproti obvešča vse inozemce o socialističnih gibanjih, do katerih bo prišlo v

Nemčiji, prav tako pa tudi Nemce v Nemčiji o napredku socializma v Angliji in Franciji. Komite je poskusil pridobiti obstoječa gibanja, organizacije in skupine za svoj revolucionarni program. V ta namen je razvijal živahno korespondenco v obliki zasebnih pisem in litografskih okrožnic. Skušal je vplivati na socialistične časopise prek svojih dopisnikov, navezoval je stike med posameznimi osebami oziroma krajevnimi skupinami ter bruseljskim komitejem.

Prva velika ideološka razprava v okviru komunističnega dopisnega komiteja je veljala utopičnemu socializmu Weitlinga. Ne glede na predvsem ideološki značaj razprave, so prvič izčrpno obravnavali tudi praktično politiko delavskega gibanja zlasti v Nemčiji. Polemika z Weitlingom zasluži posebno pozornost, ker se je z njo nadaljevala in zaključila razprava, ki je skoraj pol leta razvnela člane londonskega izobraževalnega delavskega društva. Prav polemika z Weitlingom je zblížala bruseljski komite in londonske komuniste.

Po prihodu v Bruselj so Weitlinga v razširjenem krogu Komunističnega dopisnega komiteja lepo sprejeli. Weitlingova nesoglasja z londonskimi komunisti niso mogla biti povod, da bi zavzela Marx in Engels neposredno stališče proti njemu. Toda že kmalu se je pokazalo, da Weitling ni sposoben sodelovati pri nadaljnjem razvoju komunističnega gibanja. Zanj je vedno bolj postajal le ovira. Engels ga je kasneje označil kot preroka, ki nosi v svoji aktovki izgotovljen koncept za uredničenje neba na zemlji. Do neizogibnega konflikta je prišlo na zasedanju bruseljskega Komunističnega dopisnega komiteja 30. marca 1846, ki so se ga udeležili poleg Marxa in Engelsa še Philippe Gigot — bruseljski paleograf, ki je v komiteju opravljal tajniške posle, novinar Sebastian Seiler, Marxov nečak Edgar von Westphalen, Weydemeyer in Louis Heilberg — urednik lista *Atelier democratique*. Kot gost je bil navzoč tudi Anenkov. O zasedanju so nam na voljo trije viri zelo različnega izvora in vrednosti, ki pa nam v celoti omogočajo, da si ustvarimo jasno sliko o protislovnih stališčih, ki so se izoblikovala med razpravo.¹¹

Ko so v Komunističnem dopisnem komiteju razpravljali o publicističnih možnostih, ki so se nudile v Vestfaliji, je Weitling hotel izkoristiti te možnosti za širjenje svojih lastnih spisov. Na Marxove in Engelsove publikacijske načrte je gledal z nezaupanjem. Med obravnavo je branil svoj nauk in zanikal nujnost znanstvene teorije ter se pri tem skliceval na neposredno pripravljenost človeštva za komunizem. Marx je takšnemu govoričenju odločno nasprotoval. Opozoril je, da bi pomenila takšna propaganda v Nemčiji varanje ljudstva, ki bi ga hujskali, ne da bi mu dali trdno, premišljeno oporo za njegovo dejavnost. Takšno propagando je označil za prazno in brezvestno igro. Marx ni nastopil samo proti Weitlingovim psevdorevolucionarnim iluzijam o bodoči revoluciji v Nemčiji, ampak je razčlenil tudi razredno vsebino te revolucije.¹² Marx tedaj ni polemiziral samo z Weitlingovim rokodelskim komunizmom, ampak je pričel voditi boj tudi proti tako imenovanim prvim socialistom. Prizadeval si je preprečiti, da bi v Zvezi pravičnih Weitlingov rokodelski komunizem zamenjale ideje »pravih socialistov«.

¹¹ Najbolj znano je poročilo Anenkova, v katerem podaja predvsem Marxova izvajanja. Poročilo je zelo sumarno. Izčrpnjeje je poročilo, ki ga je napisal Weitling sam neposredno po sestanku. Njegove očitke na račun Marxa moramo vzeti z rezervo. Povsem popačene so njegove navedbe o Marxovih stališčih med razpravo.

¹² Glej ponatis Engelberg E., *Die Klassiker des wissenschaftlichen Kommunismus zur deutschen Arbeiterbewegung*, Berlin 1955, stran 39.

»Pravi socialisti« so predstavljali le majhno skupino pisateljev in publicistov, ki jim je manjkala sleherna organizacijska povezanost. Kljub temu njihov vpliv na mlado nemško delavsko gibanje ni bil nepomemben. »Pravim socialistom« je uspelo uveljaviti svoj vpliv v vrsti pomembnih publicističnih organov, ki so jih osnovali z Marxovim in Engelsovim sodelovanjem. Od leta 1845 dalje je bilo čutiti v nekaterih organizacijah Zveze pravičnih vedno močnejši vpliv idej »pravih socialistov«, ki sta jih propagirala v Londonu Kriege, v Parizu pa Grün. Pravi socialisti so shematično prenašali v Nemčijo kritiko kapitalistične družbe, ki sta jo razvijala francoski in angleški utopični socializem. Zavračali so tako revolucionarni boj proletariata za socialistično družbeno ureditev kot potrebo boja za meščanske pravice in svoboščine, ki so jih zahtevali v Nemčiji. Prav v času, ko sta Marx in Engels v polemiki s psevdorevolucionarnimi pogledi Weitlinga opozorila, da stoji Nemčija pred buržoazno in ne pred socialistično revolucijo, sta hkrati v polemiki s »pravimi socialisti« poudarila, da mora imeti socialistično gibanje svoje korenine v načelnem protislovju med proletariatom in buržoazijo. Samo pod temi pogoji lahko komunisti uresničijo svoje demokratične naloge. Pri tem pa nikakor nista zanikala potrebe sodelovanja z revolucionarnimi meščanskimi in malomeščanskimi silami.

Medtem so se vse bolj krepile vezi med Weitlingom in »pravimi socialisti«. Tesna povezanost, do katere je prišlo med Weitlingom in Kriegejem že v Londonu, se je še bolj okrepila med polemiko v Komunističnem dopisnem komiteju. Marx in Engels zato svoje kritike nista usmerila samo proti Weitlingu, ampak tudi proti »pravemu socializmu«, oziroma nemu od ustanoviteljev te smeri — Kriegeju.¹³

V septembru 1845 se je Kriege podal po nalogu londonskih članov Zveze pravičnih v New York, kjer je med nemškimi delavci in rokodelci ustanavljal podružnice zveze.¹⁴ 5. januarja 1846 je začel v New Yorku izdajati glasilo Ljudski tribun. V njem je v izrazito konfuзни, celo karikirani obliki, podal nazore pravega socializma. Marx je nato napisal uničujočo kritiko Kriegeju v sestavku Zirkular gegen Kriege.¹⁵ V okrožnici je obsodil konfužnost in frazerstvo Kriegejevih člankov. Na Marxovo in Engelsovo pobudo so postavili na dnevni red zasedanja Komunističnega dopisnega komiteja v Bruslju dne 11. maja 1846 vprašanje o stališčih Kriegeja in njegovega organa.¹⁶ Marx in Engels sta zasedanju predložila posebne sklepe, v katerih sta napadla nekomunistično, čustveno sanjarjenje Kriegeja in obsodila njegove članke v časopisu Ljudski tribun. Marxove sklepe so z izjemo Weitlinga podprli vsi navzoči. Weitling je branil stališča Kriegeja in časopisa ter označil njegovo delovanje kot »ameriškim razmeram primerno«. Po zasedanju Komunističnega dopisnega komiteja se je na stran Weitlinga postavil tudi Hess. Marx ga je zato ostro kritiziral.¹⁷ Hess pa mu je odgovoril, da ne želi imeti nič skupnega z bruseljskim komitejem. Izjavil je sicer, da mu postaja osebno Weitling vedno bolj antipatičen, toda v

¹³ Hermann Kriege je deloval kot aktiven utopični socialist leta 1844 v Bielefeldu na Westfalskem. Na priporočilo Mayerja je februarja leta 1845 zapustil Westfalijo in se podal k Engelsu v Barmen, nato pa v Bruselj k Marxu. V maju 1845 se je pojavil v Londonu v krogu Zveze pravičnih. Na predlog Weitlinga in Schapperja je bil sprejet v zvezo, v kateri je pričel igrati pomembno vlogo. Primerjaj Nettlau, Diskussionen, str. 366, 368.

¹⁴ Schlüter H., Die Anfänge der deutschen Arbeiterbewegung in Amerika. Stuttgart 1907, str. 19—20.

¹⁵ Marx K., Zirkular gegen Kriege. Marx/Engels, Werke IV, str. 3—17.

¹⁶ Na zasedanju je bil navzoč tudi Wiljem Wolf ki je postal eden najbližjih sodelavcev Marxa in Engelsa.

¹⁷ Primerjaj Karl Marx, Chronik seines Lebens in Einzeldaten. Moskva 1934.

partijskih zadevah čuti z njim vedno večjo povezanost. Hessu, ki je postal eden izmed ustanoviteljev »pravega socializma«, ni uspelo, da bi ustanovil skupino proti Komunističnemu dopisnemu komiteju.¹⁸

Marx in Engels sta osredotočila svojo pozornost na centre Zveze pravičnih v Londonu in Parizu. Kmalu po ustanovitvi bruseljskega komiteja je Marx začel v zvezo sistematično vnašati glavna spoznanja znanstvenega socializma. Politična vprašanja so ostajala glede na dozorevajočo revolucijo še v ozadju. V polemiki z Weitlingom so sicer načeli razpravo tudi o nekaterih bistvenih taktičnih vprašanjih, toda pokazalo se je, da tako londonski kot pariški komunisti s tem, da so sicer odklonili Weitlingove poglede, še zdaleč niso stopili na trdna teoretična tla, kar bi jim omogočilo reševanje političnih vprašanj.

Londonskim komunistom je med razpravo z Weitlingom postajalo vedno bolj jasno, da nimajo dovolj prečiščenih pogledov na komunizem. Začeli so izražati željo, da bi svoj nauk filozofsko poglobili.¹⁹ Med članstvom zveze v Londonu je bilo vse bolj čutiti vpliv Komunističnega dopisnega komiteja. Marx in Engels sta se maja 1845 obrnila s posebnim pismom na Schapperja s predlogom, da bi v Londonu ustanovili podružnico komiteja. Londonski komunisti so predlog sprejeli.²⁰ S tem je bil storjen pomemben korak v nadaljnjem razvoju Zveze pravičnih. Bruseljski dopisni komite je navezoval stike tudi s posameznimi komunisti in socialisti po nemških mestih, vendar je svoja prizadevanja osredotočil na pariško in londonsko organizacijo Zveze pravičnih. V odnosih s pariškimi občinami zveze pa so nastale težave. Čeprav so bile številčno močnejše, so v politični zrelosti zaostajale za londonskimi. V dveh občinah, kjer so bili v večini krojači, je prevladoval Weitlingov vpliv, v tretji, v kateri so imeli večino pohišten mizarji, pa so se ogrevali za nauke Proudhona in Karla Grūna. V pariških občinah je obstajala nevarnost, da bodo zamenjali Weitlingove psevdorevolucionarne nazore s protirevolucionarno koncepcijo »pravega socializma«. O škodljivem vplivu Grūna je Engels Marxu takole poročal: »Pod pretvezo, da napada Weitlingov in drugi sistem komunizma, je vcepil v njihove glave polno nedoločenih beletrističnih in maloburžoaznih fraz...«²¹ Grūn se je v polemiki z Marxom in Engelsom povezal s Proudhonom. Že kmalu po prihodu v Pariz je Proudhona okužil z interpretacijo Heglove filozofije z vidikov pravih socialistov. Čeprav so bili njuni teoretični pogledi zelo različni, sta se skupaj znašla na protirevolucionarni platformi. Ko je Marx v imenu bruseljskega komiteja maja 1846 predlagal Proudhonu, naj se pridruži komiteju kot pariški dopisnik, mu je ta poslal izmikajoč odgovor, podoben odklonitvi.²² Izjavil je, da nasprotuje vsaki revolucionarni akciji kot sredstvu boja za socialne reforme.²³ Na Marxovo opozorilo, da se socialistično gibanje mora pripraviti na revolucionarne boje, je Proudhon odgovoril, da v revoluciji ali vstaji ne vidi več tako kot nekoč glavnega vzvoda za druž-

¹⁸ Hess je odšel junija ali julija 1846 iz Belgije (Verviersa) nazaj v Köln, kjer je začasno opustil vsako politično dejavnost. Weitling, ki je bil v Londonu in Bruslju povsem osamljen in ni našel podpore niti v Parizu, se je podal na povabilo Kriegerja v ZDA. Glej Schlüter, *Die Anfänge*, stran 49.

¹⁹ Nettlau, *Diskussionen*, str. 367, 384–385. Schapper je dne 19. maja 1845 izjavil, da so se pričeli filozofi leta 1842 izrekati za komunizem. Po zavrnitvi Weitlingovega sistema je Schapper dne 25. novembra 1845 določno poudaril:

»Menim, da bodo ustvarili resničen socialistični sistem naši nemški filozofi.«

²⁰ Kandel', *Organizatory Sojuza komunistov*, str. 117–118.

²¹ Engelsovo pismo Marxu z dne 23. oktobra 1846. Marx-Engels, *Prepiska I*, stran 55.

²² Proudhonovo pismo Marxu z dne 17. maja 1846.

²³ Prav tam.

beno preosnovno: »Menim, da nam nekaj takega ni potrebno. Če želimo uspeti, zato še ni treba razglašati revolucionarne akcije za sredstvo socialne reforme, ker je to lažnivo sredstvo, enostavno samo poziv k nasilju, k svojevoljnosti, k protislovju.« Medtem ko je Grün nudil Proudhonu kot svojo idejno podporo površno in izkrivljeno predstavo Heglove in Feuerbachove filozofije, je pri njem iskal ideološko oporo za obravnavo ekonomskih vprašanj, o katerih je vedel še manj kot o filozofiji. Takšno oporo je potreboval toliko bolj, ker je postajalo zaradi Marxovega in Engelsovega delovanja vse bolj jasno, da je treba za rešitev družbenih vprašanj in nalog poznati ekonomske odnose in procese.

Da bi učinkovito preprečili Grünov vpliv, je komite avgusta 1846 poslal v Pariz Engelsa z nalogo, da pridobi pariške občine za komite. Engels je v Parizu skušal na številnih sestankih posredovati osnovne misli znanstvenega socializma in delavce odtegniti Grünovemu in Proudhonovemu vplivu. Grünu ni uspelo, da bi ovrgel temeljita Engelsova izvajanja.²⁴ Engels je lahko z zadovoljstvom zapisal, da je dosegel svoj glavni cilj — zmago nad Grünom.

Med francoskimi delavci v Parizu je prevladoval rokodelski element. Vpliv industrijskega proletariata na nemške občine Zveze je bil komaj opazen. Manjkala je predvsem povezanost s takšnim proletarskim množičnim gibanjem, kakršno je bilo čartistično gibanje. Zato ni presenetljivo, da so se pariški rokodelski pomočniki še močno borili z zakoreninjenimi cechovskimi predstavami. Konkurence med njimi ni bilo. Boja z mojstri niso vodili zaradi mezde, ampak zaradi pomočniškega dostojanstva.²⁵ V takih okoliščinah je bilo težko premagati utopični komunizem Weitlinga. Ideološki nivo občin Zveze pravičnih je Engels takole orisal: »Grün nam je prizadejal hudo škodo. Vse kar je bilo v glavah teh ljudi oprijemljivega, je spremenil v čisto zanesenost, v občečlovečanske težnje.«²⁶

Engels je v polemiki s »pravimi socialisti« osvetlil najprej osnovna načela komunističnega gibanja in predvsem poudaril njegov proletarski in revolucionarni značaj. Na osnovi virov lahko sledimo zmagoviti Engelsovi poti. Izkušnje, ki sta jih Marx in Engels dotlej pridobila, so postale izhodišče za njuno nadaljnje delo. Leto politične prakse in znanstvenega študija jima je omogočilo konkretne opredelitve njunih spoznanj. Zveza pravičnih je v svoji zadnji razvojni stopnji dosegla tak idejnopolični nivo, da sta Marx in Engels opustila svoje dotedanje pomisleke proti njej. Leta 1847 sta zato vstopila v zvezo.

Marxova in Engelsova pozornost je veljala zlasti londonskim občinam zveze. S propadom blanquistične vstaje leta 1839 je doživel pariški center zveze težak udarec. Najboljši člani so morali zapustiti Pariz. Dokler je še deloval v Švici Weitling kot poslanec in pooblaščenec pariške centralne uprave, je imela pariška organizacija še pomembno vlogo. Toda londonski člani zveze so nastopali že od vsega začetka zelo samostojno. Na prehodu iz leta 1845 v leto 1846 so že tvorili jedro zveze.²⁷ Njihovo vodstvo se je še okrepilo, ko je v London prišel Karl Pfänder in ko je konec leta 1846 prispel iz Hamburga v London J. Georg

²⁴ Glej Engelsovo pismo Marxu z dne 13. septembra 1846, Marx-Engels, Prepiska I, strani 42–43.

²⁵ Glej Engelsovo pismo Marxu okoli 23. oktobra 1846, Marx-Engels, Prepiska I, stran 55.

²⁶ Primerjaj Engelsovo pismo Marxu okoli 23. oktobra 1846. Marx-Engels, Prepiska I, stran 55.

²⁷ Kandel', Organizatory Sojuza komunistov, stran 167, 219. Glej tudi Engelsovo pismo o političnem položaju v pariških občinah Komunističnemu dopisnemu komiteju z dne 23. oktobra 1846, Marx-Engels, Prepiska I, str. 30–34.

Eccarius, krojač iz Turingije. Člani Zveze pravičnih so vodili dve veliki izobraževalni društvi, ki sta imeli skupaj okoli 500 članov, med katerimi je bilo precej inozemcev, zlasti Francozov in Skandinavcev. Stalni stiki z Marxom in Engelsom od leta 1845 dalje, pa tudi nedvomne vrline londonskega vodstva so pripomogli, da so londonski člani Zveze pravičnih prerasli stari rokodelski komunizem. Spoznali so, da je stara ureditev Zveze, zrahljana zaradi neprestanih sporov okrog programa, postala nevzdržna. V svoji spomenici so novembra 1846 izjavili, da so pooblaščenec prevzeli vodstvo celotne zveze.²⁸ Nemara je pri premestitvi centralne uprave v London odigrala pomembno vlogo tudi aretacija nemških delavcev v Parizu proti koncu novembra in v začetku decembra 1846. Spremembe v vodstvu zveze so imele velik pomen za njen nadaljnji razvoj. Na vodstvo so prišle nove sile, ki so postale pod vplivom naprednih razrednih odnosov v Angliji in v zvezi s čartisti sposobne, da prestopijo meje rokodelskega komunizma in se postavijo na razredna stališča modernega proletariata. Levi čartistični voditelj Harney je bil celo član zveze.²⁹ Voditelji londonskih komunistov so bili med številnimi dopisniki Komunističnega dopisnega komiteja v Bruslju edini, ki so vzpostavili trdne organizacijske zveze z bruseljsko centralo. Novo vodstvo Zveze pravičnih se je vedno bolj zavedalo novih, znanstveno utemeljenih komunističnih pojmovanj, kakršna je razvijal in propagiral bruseljski krog komunistov.

Nova centralna uprava zveze je izdala takoj novembra vsem občinam spomenico, ki naj bi prispevala k razčiščevanju važnih ideoloških, političnih in organizacijskih vprašanj.³⁰ Izrekli so se za ustanovitev močne stranke, ki bi se trudila preobraziti sodobno družbo. Nejasnost glede sredstev in poti, kako doseči ta cilj, so hoteli odpraviti, kar so upali doseči s komunistično nazorsko izpovedjo, ki bi vsem dajala smernice. Predvsem bi bilo treba rešiti tri vprašanja: vprašanje zaveznitva z radikalnimi meščanskimi skupinami, vprašanje odnosa komunistov do vere in doseči zedinjenje socialističnih in komunističnih strank. V poslanici so ugotovili, da med člani zveze ni enotnosti in trdnosti. Da bi razčistili našeta vprašanja so sklenili sklicati za 1. maj 1847 kongres Zveze pravičnih, ki naj bi bil priprava za splošen komunistični kongres leta 1848.³¹ Hkrati so pozvali občine, naj podrobno razpravljajo o treh zastavljenih vprašanjih in sporočijo svoja stališča vodstvu zveze. V uvodu spomenice so poudarili, da so zavrnili načrte o graditvi komunističnih in socialnih sistemov, s čimer so verjetno mislili na Weitlingov utopični komunizem. Centralna uprava sama se namerno ni hotela spuščati v daljše razprave o teh vprašanjih, ker je hotela najprej izvedeti za mnenje članov. Na vprašanje, kakšen naj bo odnos proletariata do velike buržoazije, v spomenici niso dali odgovora. Centralna uprava je razlikovala buržoazno-liberalno in buržoazno-demokratsko gibanje in skušala iz tega povzeti potrebne politične zaključke.³²

²⁸ Adresse der Zentralbehörde des Bundes der Gerechten an den Bund vom November 1846. Dokumente zur Geschichte des Bundes der Kommunisten. Berlin 1957, stran 78.

²⁹ Kandel', Organizatory Sojuza kommunistov, stran 101; glej tudi Harneyjevo pismo Engelsu z dne 30. marca 1846.

³⁰ Adresse der Zentralbehörde, str. 78-84.

³¹ Prav tam, stran 78-79.

³² Centralna uprava je v spomenici opozorila na odkrito ločitev radikalne stranke ne le v Nemčiji, ampak tudi v Belgiji, od starega plehkega liberalizma. Ta politični pojav so pojasnjevali z razrednimi odnosi. »To stranko v glavnem predstavlja mala buržoazija, ki jo vsak dan bolj izpodriva visoka denarna aristokracija in se z velikimi koraki bliža svojemu propadu...« (Prav tam, stran 79.) Ker ta radikalna, maloburžoazno-demokratska stranka niti ne nasprotuje socialni reformi, ampak njeno nujnost priznava, je zblizanje proletariata s to stranko... zaželeno in potrebno.«

Glavna slabost spomenice je bila vsekakor v tem, da so se v njej komaj dotaknili glavnih ideoloških in teoretičnih vprašanj. Proti koncu leta 1846 je v zvezi še vedno obstajal odpor proti Marxovim in Engelsovim nazorom.³³ Centralna uprava je želela zvezo najprej reorganizirati in utrditi ter si zagotoviti vodstvo v njej, preden bi poslala svoje delegate na splošni komunistični kongres leta 1848, ki bi se ga udeležili tudi Bruseljčani. Na tem kongresu naj ne bi razpravljali o razlikah v mišljenju temveč naj bi jih poravnali.³⁴ Komunisti v Londonu so še upali, da bodo lahko sami zasnovali komunistični program Samovolja centralne uprave v zvezi z novembrsko spomenico je spravila Bruseljčane v slabo voljo.

Toda januarja 1847 so Londončani spoznali, da niso sposobni izdelati programa, ki bi bil znanstveno utemeljen. Nerazpoloženje Bruseljčanov je konec januarja izginilo, ko je Moll kot poseben odposlanec londonske centralne uprave obiskal najprej Marxa v Bruslju, nato pa še Engelsa v Parizu, da bi ju pridobil za vstop v zvezo in za sodelovanje pri njeni reorganizaciji. Marx in Engels sta svoje pomisleke do zveze opustila, ko je ta priznala, da so bila njihova nekdanja stališča napačna. Marx, Engels in Wolf so nato pristopili k Zvezi pravičnih, bruseljski Komunistični dopisni komite pa se je konstituiral kot občina Zveze pravičnih. Londončani so se s tem odpovedali hegemoniji in raznim pomislekom ter so začeli odkrito sodelovati z Bruseljčani. Na obeh straneh je verjetno prišlo do vzajemnih zagotovil in določene pogodbe.

Iz dokumentov vidimo, da je Engels konec decembra 1846 svaril Marxa pred razdorom z Londončani. V podporo svojemu stališču je dokazoval, da njihova številčno šibka komunistična skupina lahko kot stranka nastopi proti literatom, nikakor pa ne proti močni nemški delavski organizaciji v Londonu. Engels je opozoril: »Navsezadnje imajo za seboj nekaj sto ljudi in s pomočjo Harneya so dobro zapisani pri Angležih... Tisk v Nemčiji pa priznava Londončane za komunistično družbo, ki nikakor ni brez moči. »Po drugi strani pa je po novembrski spomenici tudi londonska centralna uprava spoznala, da sama ne bo mogla preroditi zveze, kot je sprva upala. Mnogi namreč na njeno spomenico sploh niso odgovorili. Ob drugi spomenici konec februarja 1847 je morala centralna uprava priznati svojo nemoč. V uvodu so zapisali: »Naše upanje je šlo po vodi in iz mnogih krajev nismo dobili niti pisem niti naslovov. »O vsebini februarske spomenice so se verjetno v glavnih potezah domenili med januarskimi pogajanj. V bistvu je bila februarska spomenica ponovitev novembrske, le da je bil njen ton bolj odločen. V poslanici so ugotavljali, da žal komunisti še vedno niso nikako trdna stranka, še vedno nimajo nobenih določenih oporišč. »Postati mora drugače. Sedaj vodimo gibanje, zato moramo imeti tudi lastno zastavo, okoli katere se bomo zbirali. »Za zgled so postavili angleške čartiste. »Tudi mi moramo postaviti svoje komunistične zahteve. Trdno moramo vztrajati in se posvetovati o sredstvih, kako bi najlaže in najhitreje dosegli svojo srečo. »Spomenica je ponovno opozorila na zlasti važno točko, na kratko komunistično nazorsko izpoved, ki naj bi jo tiskali v vseh evropskih jezikih in razširili po vseh deželah. Dokončno so določili tudi datum kongresa zveze — 1. junij 1847.

Iz spomenice lahko sklepamo, da sta Marx in Engels vztrajala pri zahtevi, da je treba najprej pojasniti najbolj osnovna vprašanja o razlikah med komu-

³³ Kandel', *Organizatory Sojuza kommunistov*, str. 168—169.

³⁴ *Adresse der Zentralbehörde*, stran 83.

nizmom in socializmom ter o možnosti uresničitve socialistične družbene ureditve.³⁵ V spomenici so ta vprašanja takole oblikovali: 1. Kaj je komunizem in kaj komunisti želijo? 2. Kaj je socializem in kaj želijo socialisti? 3. Na kakšen način bi bilo mogoče najlažje in najhitreje doseči imovinsko skupnost?

Odgovori v spomenici kažejo, da so londonski komunisti vse bolj dojemali naloge svojega razreda, ki jih je pred nje postavljala zgodovina. Predvidevali so veliko revolucijo in pozivali, da se je treba pripraviti na boj. Prav tako niso nasprotovali borbenemu razpravljanju s »pravimi socialisti«.³⁶ Zavrnili so blanquistično pučistično taktiko in posvarili svoje člane pred »vstajami, konspiracijo, nakupi orožja in podobnim nesmisлом«.³⁷ Velik poudarek so dajali samostojnosti delavskega gibanja. Pokazalo se je, da so voditelji Zveze pravičnih napravili velik korak v razvoju, kar jih je kmalu privedlo do tega, da so sprejeli Marxov in Engelsov nauk o političnem boju delavskega razreda. Toda februarska spomenica je še vedno vsebovala utopične predstave o bodoči socialistični družbi. Londončanom sploh ni bilo jasno, kako bi bilo mogoče ustvariti socializem, takoj brez nadaljnega, ali pa bi bilo treba priznati nujnost nekega prehodnega obdobja. Londončani so povsem zanemarili nujnost preučitve ekonomskih družbenih razmer. Veliko bolj so se posvečali vprašanju vzgoje ljudstva, o čemer so mnogo razpravljali utopični socialisti in komunisti.³⁸ V spomenici je prav tako manjkalo jasno napotilo komunistom, kako naj ravnajo v primeru revolucije. Taktični politični nasveti so bili formulirani le zelo splošno in niso upoštevali konkretnih zgodovinskih okoliščin v posameznih deželah.³⁹

Kljub izrednemu ideološkemu in političnemu napredku, do katerega je prišlo v zvezi in njeni centralni upravi pod vplivom Marxa in Engelsa, je še vedno ostalo dovolj nejasnosti, ki jih je bilo treba razčistiti. Želja centralne uprave, da bi kongresu, ki so ga najprej nameravali sklicati v maju, nato pa preložiti na junij, predložila svojo nazorsko izpoved, se ni v celoti izpolnila.

Do nedavnega je vladala negotovost o tem, kako je potekal prvi kongres Zveze komunistov v dneh od 2. do 9. junija 1847, kakšne sklepe je sprejel in s čim se je ukvarjala nova Zveza komunistov neposredno po kongresu. Novejša odkritja iz zapuščine člana Zveze komunistov Martensa nam verodostojno odkrivajo potek prvega kongresa Zveze komunistov in dajejo podatke tudi o dogajanju znotraj zveze pred kongresom ter o splošnem stanju Zveze pravičnih.⁴⁰

Junjski kongres Zveze komunistov je sprejel programski osnutek komunistične nazorske izpovedi in ga razposlal občinam. Ta osnutek ima v zgodovini nastanka Manifesta komunistične partije poseben pomen. Na kongresu sta bila navzoča tudi Engels in Viljem Wolf, ki je nadomeščal Marxa, ker se ta ni mogel udeležiti kongresa iz finančnih razlogov. Osnutek komunistične nazorske izpovedi je nedvomno napisal Engels, vendar ga ni sestavil sam. V njem se odražajo sklepi na kongresu dokončanih programskih obravnav in pomeni kompromis med nazori Marxa in Engelsa na eni ter nazori vodilnih članov

³⁵ Prav tam, stran 85.

³⁶ Prav tam, stran 91.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam, stran 86. Nasveti centralne uprave za Nemčijo niso bili sprejemljivi. Komunistom v Nemčiji so svetovali, naj delujejo v tem smislu, da bodo v provizorni vladi ljudje, ki prisegajo zvestobo načelom komunizma. Povsem zanikali pa so progresivno vlogo, ki jo v Nemčiji buržoazija lahko odigra.

⁴⁰ Ustanovni dokumenti Zveze komunistov, str. 44—46.

Zveze na drugi strani. V osnutku se jasno kažejo razlike v pojmovanjih, ki so jih še vedno trdovratno branili Schapper in njegovi prijatelji ter Engelsovimi tezami, ki jih je izrazil, ko je oktobra 1847 predložil pariškim občnam svojo nazorsko izpoved: temeljna načela komunizma. V ta načela Engels ni vključil stališč, ki so jih na junijskem kongresu zagovarjali Schapper in njegovi prijatelji.

Osnutek komunistične nazorske izpovedi, ki so jo sprejeli na prvem kongresu Zveze komunistov, zavrača nekatere dosedanje predstave o nastanku Komunističnega manifesta, popravlja nekatera mnenja in v bistvu potrjuje novejšo hipotezo, po kateri Manifest ne izvira iz osnutkov, ki sta jih sestavljala Marx in Engels neodvisno drug od drugega, ali iz Engelsovega pariškega osnutka, ki je nastal v oktobru in novembru 1847 v Parizu, temveč je treba iskati njegov izvor v osnutku komunistične nazorske izpovedi iz junija 1847, pri katerem je sodeloval Engels in so ga poslali v razpravo občinam. Novo, pred kratkim objavljeno izvirno gradivo, jasno dokazuje delež članov Zveze pravičnih pri prvotni zasnovi nazorske izpovedi oziroma programa.⁴¹ Na osnovi dokumentov lahko razberemo, kako se je program razvijal in spreminjal v več etapah na povsem demokratičen način in nato dobil v Komunističnem manifestu klasično obliko, ki mu jo je končno dal Marx sam.

Engelsu in Wolfu se je na prvem kongresu Zveze komunistov ponudila prilika, da svoje poglede pojasni pred večjim forumom. Pod njunim vplivom so se člani Zveze pravičnih odpovedali staremu geslu iz zakladnice »pravega socializma« o človeškem bratstvu ter sprejeli Marxovo in Engelsovo pojmovanje razrednega značaja družbe in mednarodnih nalog proletariata. V pravilih Zveze komunistov z dne 9. junija 1847 so že zapisali novo geslo: »Proletarci vseh dežel združite se!« Ta borbeni klic, s katerim se zaključuje Komunistični manifest, je skoval Engels. Geslo se torej ni pojavilo prvič šele kot moto časopisa Die kommunistische Zeitschrift, ki ga je junijski kongres določil za svoje glasilo in katerega edina številka je izšla septembra 1847.

Centralna uprava je po junijskem kongresu sporočila občinam, da bo vse predlagane dodatke in spremembe predložila v obravnavo prihodnjemu kongresu, ki bo potrdil dokončno obliko nazorske izpovedi. V svojem četrletnem poročilu z dne 14. septembra 1847 je centralna uprava še vedno poudarjala, da bo decembrski drugi kongres sestavil dokončno obliko komunistične nazorske izpovedi, v kateri bodo upoštevali številne in važne spreminjevalne predloge junijskega osnutka, ki so jih poslale občine.

Komunistično nazorsko izpoved, ki jo je sprejel prvi kongres Zveze komunistov so proti koncu avgusta ali v začetku septembra 1847 razposlali v obravnavo občinam.⁴² V bruseljskem nemškem delavskem društvu so vodili programske obravnave v septembru in oktobru. Razprave so bile verjetno povezane s programskimi obravnavami bruseljske občine Zveze komunistov.

Bogatejši viri so na voljo o pariški programski obravnavi. V njej je sprva sodeloval tudi Hess, predstavnik pravega socializma.⁴³ Članom občine je predložil v obravnavo po Engelsovih besedah »smešno popravljeno nazorsko izpo-

⁴¹ Ustanovni dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847.

⁴² Kandel, *Organizatory Sojuza komunistov*, stran 223; Grünberg C, *Die Londoner Kommunistische Zeitschrift und andere Urkunden aus dem Jahren 1847–1848*, Grünberg, Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung IX, Leipzig 1921, stran 287.

⁴³ Glej Engelsovo pismo Marxu z dne 25/26 oktobra 1847. Marx_Engels Prepiska I, stran 83.

ved«. Glavna slabost osnutka je bila v tem, da je svoje lastne nazore pravega socializma elektično pomešal z Marxovimi in Engelsovimi nazori. V pariških občinah so nato vse do srede oktobra razpravljali o Hessovem osnutku, nato pa so ga predložili v dokončno odobritev svoji višji instanci — okrožju Zveze komunistov. To je bilo v času, ko je Engels prišel iz Bruslja v Pariz, da bi stri škodljivi vpliv privrženecv Weitlinga in Grūna v pariških občinah Zveze.⁴⁴ Ob njegovemu prihodu so bile stvari že urejene. Engels je lahko Marxu samo sporočil: »Nekaj dni po mojem prihodu v Pariz so izključili zadnje grūnovce.«⁴⁵ Engels je takoj živo posegel v razpravo o osnutku nazorske izpovedi, čim se je podrobneje seznanil s Hessovim osnutkom na zasedanju okrožne uprave dne 22. oktobra. Osnutek je ostro kritiziral. Člani okrožja so nato pooblastili Engelsa, naj izdela nov osnutek. Verjetno je Engels že na naslednjem zasedanju okrožne uprave predložil del svojega osnutka, ki je prišel v zgodovino pod imenom Načela komunizma. Engelsu je uspelo, da je okrožna uprava pariških občin zavrnila Hessov osnutek, vendar pred njegovo vrnitvijo v London 27. novembra 1847 njegov osnutek še vedno ni bil predložen okrožni upravi. Engels je Marxa o tem takole obvestil: »Mislim, da bomo storili najbolje, če bomo opustili katehetsko obliko in stvar imenovali Komunistični manifest. Ker moramo bolj ali manj podajati tudi zgodovino, dosedanja oblika ne zadovoljuje. S seboj bom prinesel skico, ki sem jo sestavil. Napisana je v preprostem pri-povednem jeziku, toda redigirana je slabo in na hitro. Začenjam z vprašanjem: Kaj je komunizem? Takoj nato pa preidem na proletariat, k zgodovini njegovega nastanka, obravnavam razlike s prejšnjimi delavci, razvoj protislovij med proletariatom in buržoazijo, krizo in povzemam zaključke. Poleg tega obravnavam nekatere vzporedne zadeve in nazadnje partijsko politiko komunistov, kolikor jo je treba pojasniti javnosti. Te skice še nisem predložil v potrditev. Upam, da mi jo bo uspelo uveljaviti, z izjemo nekaterih nepomembnih malenkosti, tako da ne bo ostalo ničesar, kar bi nasprotovalo našemu stališču.«⁴⁶

Dolgotrajne razprave v pariški okrožni upravi opozarjajo na dejstvo, da je Engels svoj prvi osnutek kasneje še enkrat predelal. Osnutek, ki ga poznamo, je predelani drugi programski osnutek.⁴⁷ Iz Engelsovih Načel komunizma že lahko izluščimo namesto nazorske izpovedi skico manifesta. Dialektično-zgodovinska vsebina je do neke mere razbila dogmatično obliko, značilno za utopično-sektaško razvojno stopnjo delavskega gibanja.

Engelsova Načela komunizma še vedno spominjajo na prve poskuse Zveze pravičnih, da bi izdelala svojo nazorsko izpoved.⁴⁸ Kljub temu pa pomeni En-

⁴⁴ Zentralbehörde des Bundes der Kommunisten an die Brüsseler Kreisbehörde, 18. oktobra 1847.

⁴⁵ Glej Engelsovo pismo Marxu z dne 25./26. oktobra 1847. Marx-Engels, Prepiska I, stran 83.

⁴⁶ Engelsovo pismo Marxu z dne 23./24. novembra 1847. Marx-Engels, Prepiska I, stran 89.

⁴⁷ Glej Engels F., Grundsätze des Kommunismus. Marx/Engels, Werke IV, str. 363—380. Engels je pri 22. in 23. vprašanju opozoril na poprejšnji osnutek, zato na vprašanji ni odgovoril.

⁴⁸ Francoski utopični socialisti so navadno podajali neko socialistično smer v katehētični obliki nazorske izpovedi. (Primerjaj: Lahautière, Kleiner Katechismus der sozialen Reform 1839; Cabet E., Mon Credo communiste, Paris 1841.) Takšen način veroizpovedi, značilen za cerkveno liturgijo, je bil navadno povezan z izpitnimi vprašanji in zaobljubami. Novi član je moral izjaviti svojo osebno pripravljenost za delo v tajni organizaciji. Podobni obredi so bili v navadi pri pomočnikih in celo vseh gibanjih v prejšnjih stoletjih. Iz starejše zgodovine francoskega revolucionarnega delavskega gibanja zlasti iz tajnih zvez babovistov, poznamo vrsto katehētičnih shem sprejemnih izpitov. Tajna zarotniška organizacija Družina, ki jo je zasnoval Blanqui leta 1834 je imela 16 vprašanj z odgovori, ki so jih zastavili vsakemu novemu članu, ki jih je moral ob sprejemu ponoviti. V družbi Letnih časov, ki so jo zaradi konspirativnih razlogov leta 1836 preimenovali v Družbo družin so bili odgovori še bolj določeni (Lucien de la Hodde, Histoire des Sociétés secrètes et du parti républicain, Paris 1850, str. 200—201). Zveza pravičnih je katehētično obliko nazorske izpovedi prevzela od babovističnih zarotniških organizacij.

gelsov osnutek nekaj vsebinsko povsem novega. Zadnja razvojna stopnja, ki je vodila od tega osnutka do končnega klasičnega Manifesta komunistične partije, je povezana z drugim kongresom Zveze komunistov od 29. novembra do 8. decembra 1847 v Londonu. O samem kongresu imamo na voljo le malo virov. Iz dokumentov lahko razberemo, da se je Marx v spremstvu belgijskega delegata Tedesca 27. novembra v Ostendu srečal z Engelсом. Že naslednjega dne so vsi skupaj odpotovali v Anglijo in se 29. novembra udeležili velikega zborovanja, ki ga je pripravila Organizacija bratskih demokratov (Fraternal Democrats) v čast obletnice poljske revolucije leta 1830. Istega dne se je začel drugi kongres Zveze komunistov.

Na dnevnem redu so bile po vsej verjetnosti programske obravnave, ki so trajale nekako do 10. decembra. Marx je zagovarjal, kot je kasneje zapisal Engels, v dolgih razpravah novo teorijo. Vsa protislovja in dvomi so bili dokončno odstranjeni in nova načela so soglasno sprejeli. Marxa in Engelsa so pooblastili, da sestavita manifest.

Po kongresu sta Marx in Engels nadaljevala delo v zvezi z manifestom. Zadnjo redakcijo je opravil verjetno Marx sam.⁴⁹ Izdelava strankinega programa se je zavlekla prek predvidenega roka do sredine januarja 1848.⁵⁰ Šele proti koncu januarja, morda tudi šele v začetku februarja, je prišel manuskript v London. Manifest komunistične partije je nato izšel tik pred začetkom februarske revolucije v Franciji leta 1848. Ta zgodovinska listina svetovnega pomena se je po zunanji obliki razlikovala od poprejšnjega Engelsovega osnutka. Izginila je vsaka sled prvotne katehetične oblike. Po kompoziciji, slogu in izrazu je manifest stvaren, goreč poziv proletarcem vseh dežel, naj se združijo, da bi uničili kapitalistično izkoriščanje. Tudi vsebinsko pomeni povsem novo predelavo tem, ki jih je Engels obravnaval v svojih Načelih komunizma.

Z izidom Manifesta komunistične partije je bil postavljen temeljni kamen za zmagoslaven pohod revolucionarnega nauka, ki je dal delavskemu razredu v roke nujno potrebno teoretično orožje v boju za socialistično družbeno ureditev. Manifest je bil borbeni program, ki je nastal v posebnih zgodovinskih okoliščinah tik pred revolucijo leta 1848. Z njim se je oborožila majhna organizacija Zveza komunistov za neposredni boj v bližajoči se revoluciji. Marsikatero vrstico tega trajno aktualnega dokumenta, ki je dal delavskemu razredu jasne perspektive, prežema strastno razburjenje v pričakovanju bližajoče se revolucije. Ko je Marx januarja 1848 še delal na manifestu, so se že začele vstaje v Lombardiji, na Siciliji in revolucije v Neaplju, Torinu in Firencah. Dva tedna po izidu manifesta pa je izbruhnila februarska revolucija v Franciji.

Manifest je postal program Zveze komunistov. V njem je nakazana zgodovinska in družbena vloga proletariata — mesijanska vizija o bodočem svetu na socialističnih osnovah. Manifest je postal zgodovinska listina svetovnega pomena, ki je kazala revolucionarnemu delavskemu gibanju borbeno pot k uresničevanju socialistične družbe.

⁴⁹ Kandel, Organizatory Sojuza kommunistov, stran 235.

⁵⁰ Zentralbehörde des Bundes der Kommunisten an Brüsseler Kreisbehörde, 23. januar 1848.

ON THE ORIGINS OF THE COMMUNIST MANIFESTO

Summary

The treatise describes the various trends that were being defined in the labour movement in Europe, such as Cabet's Utopian communism, Weitling's trade communism, the traditions of the English Chartist movement and the French Utopian socialists. In the years 1844/5, Marx and Engels developed the first theoretical foundation of scientific socialism, especially for the German ideology. They called attention to the decisive importance of practicing class struggle in order to develop class consciousness. They believed that the main rôle of the socialists in that period was to amalgamate with the working classes. In order to unite the various socialist movements, they founded in early 1846 the Communist Correspondence Committee in Brussels. Through it they started, on a large scale, a totally ideological and political battle against the Utopian and bourgeois tendencies. With the help of the Committee they introduced the basic concepts of scientific socialism into the central organization of the League of the Just and brought about the victory of their ideas in the Communist League over the ideas first of Weitling's movement and then of the other movements. For the congress of the Communist League in June, 1847, Engels wrote, in collaboration with others, a draft programme of the communist declaration of views. A year later, the Communist Manifesto was composed from this draft, the final form of which was done by Marx himself. The congress accepted Marx's and Engels's conception of the class character of the society and the international tasks of the proletariat. Engels's principle: Proletarians of all countries, unite! was accepted in the regulations of the Communist League in June, 1847. After the draft had been discussed, Engels revised it into the Principles of Communism in November, 1847. In December, 1847, the second congress of the Communist League authorized Marx and Engels to draw up the Manifesto, which, with the final editorial notes by Marx himself, was issued before the outbreak of the February revolution in France, in 1848. It was, as regards the contents and form, an entirely new revision of the Principles of Communism.